

**EVALUATIE PROJECT M
PILOOTPROJECT GEVANGENIS VAN RUISELEDE**

Februari 2022

Sara De Meyer
SaraA.DeMeyer@UGent.be

Inhoudstafel

1. INLEIDING	3
1.1 Achtergrond van het project	3
1.2. De inhoud en doelstelling van het project M Pilootproject	3
1.3 Deelnemers aan het programma	4
1.4 Doelstellingen van het onderzoek	5
2. METHODOLOGIE	6
2.1 Dataverzameling	6
2.1.1 Individuele interviews	6
2.1.2 Focusgroepgesprekken	6
2.1.3 Logboek	7
2.1.4 Feiten	7
2.2 Data analyse	7
2.3 Ethische aspecten	7
2.4 Beperkingen	8
3. RESULTATEN	9
3.1 Inzicht krijgen in het profiel van de mannen die beslissen om deel te nemen aan dergelijke sessies.	9
3.2 Begrijpen in welke mate de deelnemers de sessies hebben gewaardeerd.	11
3.3 Inzicht krijgen in wat de sessies de deelnemers hebben bijgebracht.	14
3.3.1 Kennis	14
3.3.2 Inzicht	15
3.3.3 Zelfvertrouwen	17
3.3.4 Onderlinge emotionele steun	18
3.3.5 Zichzelf kunnen zijn en ontspannen	19
3.3.6 Ondersteuning voor een betere toekomst	20
3.4 Kennis verzamelen over wat belemmerende en bevorderende factoren kunnen zijn voor het bereiken van de doelstellingen van de sessies.	22
3.4.1 Bevorderende factoren	22
De begeleiding	22
De groep	24
Afspraken maken in de groep	25
Gevarieerde, visuele en participatieve methodieken	26
Yoga	26
Vrijblijvendheid van deelname	26
Moment in de week	26

Omkadering van project M in de gehele gevangenis	26
3.4.2 Belemmerende factoren en tips	27
Organisatie	27
Inhoud	29
Methodiek	31
Persoonlijk	32
4. CONCLUSIE	33
5. BIJLAGE	35
5.1 Affiche project M	35
5.2 Leidraad semi-gestructureerde interviews	36
5.3 Leidraad focusgroepgesprek met personeel	38
5.4 Logboek begeleiders	39

1. INLEIDING

1.1 Achtergrond van het project

De Beweging tegen Geweld – Vzw Zijn lanceerde in 2020 en in samenwerking met Organisatieondersteuning Justitieel Welzijnswerk in de gevangenis van Brugge & Ruiselede het project: PROJECT M Pilotproject gevangenis Ruiselede. Dit project wil enerzijds innovatieve strategieën die gericht zijn op de constructie van genderidentiteiten promoten en anderzijds jongens en mannen betrekken in niet-gewelddadige modellen van mannelijkheid. Dit willen zij doen in de context van de halfopen gevangenis in Ruiselede: een penitentiair landbouwcentrum (PLC) waar veroordeelden in groepsverband leven en verplicht werken, onder andere in het landbouwcentrum.

Dit project is een vervolg op eerdere initiatieven van Vzw Zijn die gericht waren op preventie van geweld in scholen (het EQUI-X project). Als basis voor de inhoud van deze voorgaande initiatieven en van dit pilotproject werd gebruik gemaakt van het H/M/D programma, ontwikkeld door Promundo (<https://promundoglobal.org/>). Dit project heeft als doelstelling het betrekken van jongens en mannen bij het veranderen van ongelijke en gewelddadige normen gerelateerd aan mannelijkheid. Het H/M/D programma werd reeds geïmplementeerd in 27 landen en wordt beschouwd als een evidence-based best practice in de promotie van gendergelijkheid en de preventie van gendergerelateerd geweld door de Wereldgezondheidsorganisatie.

Tijdens het EQUI-X project dat Vzw Zijn uitvoerde in Vlaamse scholen bij 150 jongeren tussen 15 en 18 jaar, werd programma H/M/D aangepast aan de noden van de leerlingen en ontwikkelden zij een handleiding. Deze is beschikbaar op aanvraag bij Koen Dedoncker via koen@vzwzijn.be.

1.2. De inhoud en doelstelling van het project M Pilotproject

Voor de implementatie van dit pilotproject, heeft Vzw Zijn in samenspraak met het kabinet Demir, verschillende partners (CAW Noord-West Vlaanderen, Centrum voor Sociale en Culturele Psychologie van de KULeuven, de gevangenisdirectie, beleidscoördinator hulp- en dienstverlening en psychosociale dienst van het PLC te Ruiselede, RoSA vzw en vzw Touché) en enkele gedetineerden, de handleiding van het EQUI-X project aangepast voor gevangenis in de Belgische context. Op basis van de ervaringen en de evaluatie van het programma in de gevangenis van Ruiselede, zal de handleiding vervolgens gefinaliseerd worden zodat het in een later stadium kan worden uitgerold in gevangenis over Vlaanderen en Brussel.

De doelstellingen van het programma voor het werken met gedetineerden in Vlaanderen en Brussel zijn de volgende:

- Het openbreken van stereotypen m.b.t. mannelijkheid en vrouwelijkheid bij mannen in detentie.

- Toename van kennis en bewustzijn bij de deelnemers over gender, seksualiteit en discriminatie en de verandering van hun attitude en gedrag.
- De promotie van innovatieve strategieën die mannen empoweren, gericht op de constructie van gender en niet gewelddadige vormen van mannelijkheid.
- Het voorkomen van recidive
- Het tegengaan van discriminatie (racisme, seksisme, homofobie, ...).
- Ondersteuning van professionelen om verder met de methodologie aan de slag te gaan.

De sessies werden vanaf september t.e.m. november 2021 gedurende 11 weken georganiseerd op vrijdagavond tussen 18u30 en 21u. De volgende thema's kwamen aan bod:

- Mannelijkheid en gender
- Zorg en netwerk
- Emoties
- Relaties en seksualiteit
- Seksualiteit en grenzen
- Omgaan met spanning en zelfzorg
- Kwaadheid en agressie
- Geweld
- Doelen

1.3 Deelnemers aan het programma

Alle gedetineerden die verblijven in het penitentiair landbouwcentrum van Ruiselede werden uitgenodigd om deel te nemen aan de sessies. De begeleiding stelde het programma voor aan de hele groep enkele weken voor aanvang. Er werden ook een affiche als uitnodiging omhoog gehangen in de gevangenis. Deze affiche is terug te vinden als bijlage 1 van dit rapport.

Iedereen die interesse had, kon contact opnemen met de organisatieondersteuner van de dienst Justitieel Welzijnswerk die ook betrokken was als begeleidster in de sessies. Omwille van veiligheidsredenen en om het vertrouwen in de groep te kunnen bevorderen, besliste de directie dat gekende zedendelinquenten niet konden deelnemen aan de sessies. Eén van de deelnemers heeft zedenfeiten gepleegd maar aangezien dit niet geweten is door de andere mannen, kreeg hij toch de toestemming om deel te nemen aan het project.

Uiteindelijk startten acht mannen (van de in totaal 56 gedetineerden) aan het programma. Eén iemand verliet de groep na de eerste sessie omwille van een intern conflict dat losstond van project M. Een andere deelnemer mocht de gevangenis verlaten gedurende de periode dat het programma liep. Daardoor hebben zes mannen het gehele project doorlopen.

1.4 Doelstellingen van het onderzoek

Om de wetenschappelijke kwaliteit van de evaluatie van Project M te verzekeren, werd een onafhankelijke onderzoekster, verbonden aan UGent betrokken bij het project. In samenspraak met de begeleiders, formuleerde zij de volgende doelstellingen voor het onderzoek:

- Doelstelling 1: Inzicht krijgen in het profiel van de mannen die beslissen om deel te nemen aan dergelijke sessies.
- Doelstelling 2: Begrijpen in welke mate de deelnemers de sessies hebben gewaardeerd.
- Doelstelling 3: Inzicht krijgen in wat de sessies de deelnemers hebben bijgebracht.
- Doelstelling 4: Kennis verzamelen over wat belemmerende en bevorderende factoren kunnen zijn voor het bereiken van de doelstellingen van de sessies.

2. METHODOLOGIE

2.1 Dataverzameling

Bij het uitvoeren van de evaluatie hebben we gebruik gemaakt van vier verschillende methodes om data te verzamelen: individuele interviews (1), focusgroepgesprekken (2), het gebruik van een logboek door de begeleiding (3) en het opvragen van de feiten waarvoor de mannen veroordeeld werden (4).

2.1.1 Individuele interviews

Semi-gestructureerde interviews¹ werden afgenomen met de deelnemers van de sessies. Elk interview duurde ongeveer één uur en vond plaats in de gevangenis van Ruiselede. Het gesprek werd opgenomen met een recorder. De gesprekken vonden plaats twee of drie weken nadat de laatste sessie van het programma was beëindigd. De leidraad voor de gesprekken is terug te vinden in dit document in bijlage 2.

2.1.2 Focusgroepgesprekken

Aanvullend op de individuele gesprekken met de mannen die deelnamen aan de sessies, werden ook twee focusgroepgesprekken² georganiseerd: één met de begeleiding en één met personeel van de gevangenis van Ruiselede. Beide gesprekken vonden plaats online en duurden ongeveer één uur.

Het gesprek met de begeleiding (twee personeelsleden van Vzw Zijn en één organisatieondersteuner van Justitieel Welzijnswerk van de gevangenis van Ruiselede) was een open gesprek waarin de logboeken (zie methodiek 2.1.4) werden besproken en de ideeën en ervaringen van de begeleiding aan bod kwamen. Dit gesprek vond plaats één week na de laatste sessie.

Het tweede focusgroepgesprek met drie andere personeelsleden (directie, beleidscoördinator hulp- en dienstverlening en trajectbegeleidster Justitieel Welzijnswerk) van de gevangenis van Ruiselede vond plaats drie weken na de laatste sessie. De trajectbegeleidster heeft als hulpverlener regelmatig rechtstreeks contact met de helft van de mannen die deelnamen aan de sessies. De andere twee personeelsleden hebben een meer algemene ondersteunende en coördinerende rol

¹ Bij een semigestructureerd interview, wordt een deel van de gestelde vragen voorafgaand aan het interview bepaald. De volgorde van de vragen ligt niet vast en de respondenten kunnen volledig vrij antwoorden. De interviewer kan ook doorvragen op antwoorden.

² Een focusgroep is een kwalitatieve onderzoeksmethode waarbij de deelnemers een geplande discussie voeren over hun percepties omtrent een van tevoren vastgesteld onderwerp.

in de gevangenis. De leidraad voor dit gesprek is terug te vinden als bijlage 3 van dit document.

2.1.3 Logboek

De begeleiding vulde na iedere sessie gezamenlijk een logboek in waarin ze beschreven wat goed en minder goed was verlopen en welke lessen daaruit konden geleerd worden voor een volgende sessie of voor de aanpassing aan het programma. Ze beschreven ook hun beleving. Het logboek is terug te vinden als bijlage 4 van dit document. Alle logboeken werden gelezen door de onderzoekster.

2.1.4 Feiten

Naast de individuele en groepsinterviews, hebben we ook de feiten opgevraagd van de mannen die deelnamen aan de sessies. Deze informatie was relevant om een zicht te krijgen op het profiel van de mannen die deelnamen aan de sessies. Enkel de begeleidster die werkt binnen de gevangenis en de onderzoekster hadden toegang tot deze lijsten.

2.2 Data analyse

Alle informatie werd opnieuw beluisterd of gelezen en samengevat per onderzoeksdoelstelling. Daarna werd alles uitgeschreven en koppelde de onderzoekster terug naar de originele databronnen om citaten te selecteren ter illustratie van de resultaten.

2.3 Ethische aspecten

In de laatste sessie van het programma werd de deelnemers een video getoond waarin de onderzoekster hen uitnodigde voor een gesprek. Hierin werd vermeld dat deelname aan het onderzoek volledig vrijwillig was en dat hun bereidheid geen enkel gevolg zou hebben voor hun verblijf in de gevangenis. Dit werd herhaald bij aanvang van het gesprek. Uiteindelijk wilden alle mannen deelnemen aan het onderzoek.

De deelnemers werd ook gewezen op de anonimiteit van de gedeelde informatie. Om deze reden zullen wij in dit rapport geen leeftijd vermelden bij de gebruikte citaten. Door het beperkt aantal deelnemers zou dit de anonimiteit namelijk kunnen doorbreken. Ook bij de beschrijving van de feiten die de mannen hebben gepleegd, treden we om dezelfde redenen niet in detail.

Om de veiligheid en het vertrouwen in de groep te bevorderen, besloot de directie om geen gekende zedendelinquenten toe te laten in de sessies.

Uit respect voor de deelnemers hebben wij op het einde van de interviews gevraagd of wij hun feiten mochten opvragen. Er werd meegegeven waarom er interesse was om dit te doen maar dat de keuze geheel vrijblijvend aan de mannen was en dat hier geen consequenties aan verbonden zouden zijn.

2.4 Beperkingen

Dit onderzoek is slechts afgenomen bij zes mannen die verblijven in het penitentiair landbouwcentrum in Ruiselede. We kunnen de resultaten van dit onderzoek zodus niet veralgemenen.

Om de anonimiteit van de deelnemers te kunnen bewaren, kunnen we bij de citaten die vermeld staan in dit rapport geen details geven over wie de uitspraak deed.

3. RESULTATEN

De resultaten worden beschreven per onderzoeksdoelstelling (cf. sectie 1.4).

3.1 Inzicht krijgen in het profiel van de mannen die beslissen om deel te nemen aan dergelijke sessies.

Om een antwoord te kunnen formuleren op de eerste doelstelling, maken we enerzijds gebruik van de leeftijd van de mannen, de nationaliteit, het aantal jaar veroordeling en de feiten die ze hebben gepleegd en anderzijds de antwoorden van de mannen en het personeel op de vraag: "Wat onderscheidt de mannen die deelnamen aan de sessies van de andere gedetineerden die niet wensten deel te nemen?".

De leeftijd van de deelnemers aan de sessies is heel gevarieerd. De jongste deelnemer was 24 jaar oud en de oudste 51 jaar. Alle mannen hebben de Belgische nationaliteit. Aangezien iedereen in het PLC te Ruiselede Nederlands moet praten en er een beperkt aantal mannen verblijven (56 gedetineerden), is de culturele diversiteit er beperkt. Een overzicht van de leeftijden en de nationaliteit, is terug te vinden in Tabel 1.

Deze tabel geeft ook een overzicht van het aantal jaren veroordeling. Alle deelnemers hebben inbreuken gepleegd op de wet inzake drugs en feiten die daaraan gelinkt kunnen worden zoals diefstal (vijf van de zes mannen), vandalisme (één man), bedreiging of geweld (vijf mannen) en verboden wapendracht (drie mannen). Twee mannen werden ook veroordeeld voor verkeersmisdrijven en weerspannigheid. Eén van de deelnemers werd veroordeeld voor zedenfeiten en het breken van de wetgeving inzake springstoffen.

Tabel 1. Overzicht leeftijd en aantal jaren veroordeling van de deelnemers

Deelnemer	Leeftijd	Nationaliteit	Aantal jaren veroordeling
1	24 jaar	Belg	3,5 jaar
2	29 jaar	Belg	11 jaar
3	31 jaar	Belg	3,5 jaar
4	41 jaar	Belg	7 jaar
5	44 jaar	Belg	4,5 jaar
6	51 jaar	Belg	6 jaar

Wanneer we aan de deelnemers vroegen wat hen onderscheidt van de medege-detineerden dan geven ze allen – op één na - aan dat zij een zekere openheid ervaren, bereid zijn om nieuwe dingen te leren, om kritisch na te denken en om 'macho' maskers af te zetten.

“Ik sta open voor begeleiding en ik sta open voor feedback.”

“Ik heb me open gesteld. Ik wil leren. Ik [dacht], ik ga zeker meedoen, wat heb ik te verliezen? Ik ben heel blij dat ik dat gedaan heb. Je moet jezelf openstellen.”

Volgens hen is dit niet het geval bij iedereen die in de gevangenis van Ruiselede verblijft.

“Er zitten hier in de gevangenis veel mannen die zouden willen komen naar deze workshops maar die niet durven, die hun masker niet durven afdoen.”

“Sommige mensen willen niet veranderen, willen de moeite niet doen. Ze lachen ergens met gespreksgroepen.”

“Je hebt verschillende soorten mensen in de gevangenis. Sommigen willen veranderen en anderen niet. Sommigen willen van alles meepakken om buiten een betere weg te volgen. En anderen pakken van alles mee om daarna een slechtere weg te volgen. Als je niet van plan bent om het later op een goede manier te doen, dan ga je hier ook niet aan meedoen.”

De helft van de deelnemers (de oudere mannen) denkt dat dit inzicht een gevolg is van ouder worden en dat hun levenservaringen hen hebben doen inzien dat verandering noodzakelijk is.

“Leeftijd, als je wat ouder bent ga je wat anders over de dingen beginnen denken en sta je ook meer open voor andere mensen hun mening. Dus ik denk dat leeftijd heel belangrijk is.”

De constructieve houding van de deelnemers is zodus gelinkt aan hun wens om een beter leven te leiden na hun verblijf in de gevangenis. Deze motivatie is volgens één van de mannen niet enkel terug te vinden in de bereidheid om deel te nemen aan de sessies maar ook in het feit dat alle deelnemers ook mannen zijn die echt willen werken tijdens hun verblijf in de gevangenis.

“Wij zes dragen minder een masker. We werken ook allemaal, je hebt er ook die niet willen werken. We zijn gemotiveerd en willen nog iets van ons leven maken... [We zijn ook] mensen die vooruit willen, die gemotiveerd zijn. Niet enkel om even weg te zijn van sectie of om een koffie te drinken...”

De wens om een beter leven te leiden wordt door sommige mannen ook gelinkt aan een beter leven voor anderen. Wanneer de mannen werd gevraagd of hun feiten mochten opgevraagd worden, vond niemand dat een probleem. De deelnemers erkennen wat hun fouten zijn en uiten spijt. Enkele mannen gaven aan dat ze hoopten dat anderen konden leren uit hun fouten.

“Ik heb misdaan, het enigste wat ik kan doen is dat... uit al mijn fouten... dat andere mensen ervan kunnen leren.... Ik heb altijd gevochten tegen justitie. Nu zijn mijn ogen open gegaan: je kan er niet tegen winnen.... [Beschrijving van de feiten]... Wil ik dit iemand anders toewensen? Neen. Twaalf jaar van mijn leven.... Sowieso, ik ga er uit leren en ik stel me erop. Als je nu aan mij vraagt om mijn dossier te bekijken, dan [is dat] geen probleem... Ik hoop gewoon dat jullie er ook iets uit leren en dat andere mensen er ook iets kunnen uit leren.... Als je er andere mensen kan mee helpen, doe ermee wat je wilt.”

Deze algemene motivatie om zich te engageren, werd ook vernoemd door het personeel van de gevangenis. Zij gaven aan dat de mannen die deelnamen in deze sessies, ook deelnamen in andere programma's waarin al dan niet werd verwacht om zich open te stellen.

Drie mannen gaven aan dat hun keuze om deel te nemen aan de sessies ook sterk gelinkt was in hun interesse voor de thema's en hun nieuwsgierigheid om daaromtrent tips te ontvangen. Bij één van de mannen was het beoefenen van yoga de belangrijkste factor in zijn beslissing.

“Ook hoe je in het leven staat in de gevangenis [beïnvloedt je keuze om al dan niet deel te nemen aan de sessies]. Bijvoorbeeld ik ben iemand die heel veel yoga doet. Dus toen ik hoorde dat er yogalessen in zaten heb ik me onmiddellijk ingeschreven. Dat was eigenlijk mijn hoofddoel.”

Eén iemand zei dat alle deelnemers ook gekenmerkt worden doordat ze empathie hebben.

“ [We zijn mensen] die kunnen redeneren, mensen die empathie hebben.”

3.2 Begrijpen in welke mate de deelnemers de sessies hebben gewaardeerd.

Alle mannen gaven aan dat ze in het **algemeen** tevreden waren over hun deelname aan het programma. Sommigen vonden de sessies goed en anderen waren heel enthousiast.

“Voor mij was dat een super positieve ervaring. Ik heb er heel veel aan gehad. In het begin was het een beetje zoeken tijdens de eerste sessies omdat ik de mensen niet zo kende (begeleiding en vooral de anderen). Ik vond zeker dat we een goede groep hadden en goede begeleiders hadden. Hoe meer we dat (de sessies) deden, hoe hechter de band werd, hoe meer we elkaar vertrouwden en hoe meer mensen durfden te delen over zichzelf... Want dat is niet evident hé, we zitten hier in de gevangenis, je weet niet altijd goed wie je kan vertrouwen en wie niet. We hadden wel regels op voorhand afgesproken - niet uit de groep vertellen en respectvol zijn naar elkaar - en dat is veel beter

gegaan als verwacht. Op het laatste keek er echt naar uit. En nu is dat gedaan... Het was super interessant."

"Ik vond het een plezant thema. Het is me nog beter bevallen dan dat ik gedacht had."

"Ik vond het heel tof, leuk om te doen. Iets om de vrijdag naar uit te kijken met de koekjes erbij en een tasje koffie. Even ventileren en je mening zeggen. Ik zie dat zo en ik zie dat zo, dat is iets dat eigenlijk bijna nooit gebeurt in de gevangenis."

"Ik vond het wel plezant ja."

"Als je vooruit wilt [in het leven], dan heb je er super veel aan. Punt."

Iedereen was **elke week aanwezig** en was **blij** dat hij aan de sessies heeft deelgenomen. De begeleiding en het personeel gaf aan dat dergelijke continuïteit in deelname in gevangenis niet evident is. Het personeel deelde dat ze zelf door de mannen werden aangesproken om positieve feedback over de sessies te delen.

Hoewel bijna alle deelnemers deelden dat ze het heel interessant vonden dat er een variëteit aan thema's werd aangeboden, kon bijna iedereen enkele **specifieke thema's** vermelden waar hij het meest heeft aan gehad. Dit had voornamelijk te maken met persoonlijke ervaringen, al dan niet gerelateerd aan de feiten waarom de mannen in de gevangenis terecht kwamen. Aangezien deze ervaringen en interesses uiteenlopend waren, werd het uitgebreide aanbod gewaardeerd. "Er was voor iedereen iets".

"Voor mij was het super want het ging over van alles. Het is heel verrassend, want, het begon soms speels, er was een spelleke, een vraag.... De groep was ook niet te groot.... Super omdat je over dingen nadenkt... Je denkt na... je discussieert erover... Super interessant.... Jammer dat het gedaan was, het zou langer mogen duren."

Een overzicht van de thema's die aan bod kwamen in de sessies en het aantal mannen dat aangeeft dat ze iets aan deze thema's heeft gehad, is terug te vinden in tabel 2. Hierbij moet rekening worden gehouden dat dit werd opgesteld op basis van de antwoorden één vraag: "Waren er bepaalde sessies en thema's die meer voor jou betekenden dan andere? Waarom (niet)?" Zo heeft niemand als antwoord op deze vraag specifiek verwezen naar het thema 'doelen'. Wanneer we echter doorvroegen naar wat de deelnemers specifiek hebben gehad aan de sessies (cf. sectie 3.3) dan kwamen ook zaken uit het thema 'doelen' aan bod.

Twee deelnemers gaven aan dat ze uit elke thema iets hebben geleerd. Ook hun antwoord is opgenomen in de tabel. Eén iemand gaf aan dat de thema's op zich niet zo belangrijk waren maar dat hij vooral blij was dat hij iets nieuws heeft geleerd.

Wanneer de begeleiding werd gevraagd welke specifieke thema's volgens hen het meest belangrijk waren voor de deelnemers, dan gaven zij onderstaand overzicht samen met de belangrijkste geleerde lessen:

- Mannelijkheid en vrouwelijkheid. De deelnemers:
 - zien welke negatieve gevolgen gendernormen en stereotypen kunnen hebben.
 - begrijpen de link met emoties en het opzetten van maskers
 - begrijpen hoe gendernormen hen beïnvloeden bij het benaderen en behandelen van vrouwen
 - beseffen de absurditeit waartoe gendernormen kunnen leiden en drukken spijt uit. Bijvoorbeeld: "Waarom heb ik eigenlijk nooit de pampers ververst van mijn kindje? Die periode komt nooit meer terug."
- Emoties. De deelnemers:
 - durven meer over praten
 - beseffen dat ze vaak een masker opzetten. Ze begrijpen de link met mannelijkheid en gendernormen
- Agressie. De deelnemers:
 - beseffen dat agressie niet de enige optie is wanneer ze kwaad zijn
 - waren tevreden met de tips van de 5 A's
- Window of tolerance (in het thema spanning en zelfzorg)
- Seksueel overschrijdend gedrag
- Zorg en netwerk
Dit was een heel gevoelig thema voor de mensen die bijna geen netwerk meer hebben.

In Tabel 2 is ook aangegeven welke thema's door de begeleiding werden vermeld.

Tabel 2. Overzicht thema's, belang voor deelnemers en vermelding door begeleiding

Thema's	Aantal mannen dat aangaf dat dit thema belangrijk voor hem was	Begeleiding
Mannelijkheid en gender (normen)	6	x
Zorg en netwerk	5	x
Emoties	6	x
Relaties en seksualiteit	3	
Seksualiteit en grenzen	3	x
Omgaan met spanning en zelfzorg	3	x
Kwaadheid en agressie	5	x
Geweld	3	x
Doelen	/	

3.3 Inzicht krijgen in wat de sessies de deelnemers hebben bijgebracht.

3.3.1 Kennis

Vooreerst gaven de deelnemers aan dat ze tevreden waren dat ze bepaalde nieuwe kennis hebben meegekregen. Die kennis is uiteenlopend, is gerelateerd aan de verschillende thema's en kan ook leiden tot nieuwe inzichten die we in de volgende sectie (3.3.2) bespreken.

"Ik heb er heel veel van geleerd."

"Ik heb anders leren kijken naar een situatie. Bijvoorbeeld als je kwaad wordt of bij spanning ofzo..."

Eén van de deelnemers zei dat het leuk was om nieuwe '**weetjes**' te kennen maar dat het project toch vooral nieuwe tips meegaf, iets waar je in concrete situaties mee aan de slag kan en dat waardeerde hij. Ook de andere deelnemers spraken voornamelijk hun appreciatie uit voor de tips die ze hebben ontvangen.

Meerdere mannen waardeerden de **concrete tip** van de 5 A's (aanspreken op gedrag, afleiding creëren, anderen betrekken, aanwezig blijven en afzonderen) die aangeven hoe je best kan reageren wanneer je getuige bent van seksueel grensoverschrijdend gedrag of andere vormen van geweld. Niet iedereen kon ze alle vijf opnoemen maar enkele strategieën werden onthouden. Eén van de deelnemers deelde dat hij nog steeds spijt heeft dat hij - toen hij jonger was - niet heeft ingegrepen in een bepaalde gewelddadige situatie. Het feit dat hij nu de 5 A's kent, stelt hem gerust omdat hij in de toekomst wel zou weten wat te doen.

"Bij seksualiteit en grenzen hadden we het over grensoverschrijdend gedrag en ik had zo een paar situaties in mijn leven meegemaakt waar ik eigenlijk misschien had moeten ingrijpen maar dat ik niet heb gedaan wegens overwegingen van mijn eigen vrijheid ofzo. Toen hebben ze zo trucjes geleerd waardoor je toch kan ingrijpen in soms heel delicate situaties... Het ging over de 5 A's... dat heeft me wel tot denken gezet.... Dat ik vorige keer niet heb ingegrepen, daar heb ik altijd spijt van gehad. Zo van, 'shit', ik had dat beter wel gedaan."

Een andere deelnemer zei dat hij ook dankbaar was dat hij geleerd heeft om zelf minder agressief en impulsief te zijn. Hij gaf aan dat hij tips daaromtrent bewust maar ook onbewust heeft opgenomen. Dat besepte hij toen hij anders reageerde op een discussie met zijn vriendin.

"Ik heb over laatst een discussie gehad met mijn vriendin en ik heb daar wel anders op gereageerd... Ik heb daar wel iets uitgehaald en dat was onbewust... dat ik er achteraf bij stilstond van kijk [die sessies] doen toch iets."

3.3.2 Inzicht

Meerdere deelnemers gaven aan dat de sessies hen hielpen om **bepaalde zaken beter te begrijpen**, dit had te maken met een nieuw inzicht in een bepaald thema maar ook met inzicht in ervaringen uit het eigen leven.

"[Het komt wel goed] als ik mijn rugzakje wat heb leeggemaakt en het wat in mijn kastjes heb gestoken. En mijn kastjes blijven dicht en mijn schofjes zijn toe, mijn kastje blijft proper maar ik heb alles zo al wat kunnen ordenen. Die beeldspraak heb ik uit de sessies gehaald.... Mijn rugzakje waar ik stuk per stuk dingen kan uithalen. Als ge aan teveel negatieve dingen denkt, dat haalt je naar beneden, dan blijf je maar piekeren. Ik sta iedere morgen op, altijd goed gezind. Natuurlijk heb ik ook zorgen en natuurlijk zijn er ook dingen moeilijk maar...daar hebben we het hier ook over gehad, als ge 's morgens al begint. Pak iets positiefs, iedereen heeft iets positiefs. Zij content met wat je krijgt. Ik ben ook dankbaar voor veel dingen, ah ja."

"Door de sessies ben ik meer in mezelf gaan kijken... nadien, achter de lessen. Hoe komt het dat dat gebeurd is en wil ik dat wel? En eigenlijk ben ik tot de beslissing gekomen dat dat kwam doordat ik zwaar onder invloed [van drugs] was en ik wil dat niet. Ik vind dat verkeerd. Een vrouw slaan of je machtspositie gebruiken ofzo. Ik vind dat niet oké. De lessen hebben me doen inzien eigenlijk waar mijn grenzen soms liggen omdat er ook veel voorbeelden waren...."

Interviewer: En denk je dat dit je zou kunnen helpen om in de toekomst geen drugs meer te gebruiken?

"Ja, het zal wel. Sowieso ben ik van plan om niet meer te gebruiken.... Ja natuurlijk het zal wel. En ook om misschien wat anders om te gaan met vrouwen. Ik ga geen 100% veranderen maar het zal toch geholpen hebben. Bepaalde dingen ga ik niet meer doen."

De **begeleiding** gaf ook aan dat het komen tot inzicht voor hen de belangrijkste doelstelling was van de sessies. Ze beseffen dat ze over een periode van 11 weken niet kunnen verwachten om tot grote gedragsveranderingen te komen. Volgens hen weten de deelnemers na de sessies wat te doen of niet te doen in bepaalde situaties en moeten ze dit nu nog oefenen. Ze zagen bij de deelnemers intenties tot verandering.

Eén van de specifieke thema's waar de meerderheid van de deelnemers naar verwezen is **mannelijkheid en vrouwelijkheid en gendernormen**. De mannen gaven aan dat zij voor deelname aan deze sessie nog nooit hadden stilgestaan bij de manier waarop de samenleving en de mensen rondom hen, bepaalde zaken van hen verwachten als man. Door dit inzicht konden deze verwachtingen ook in vraag gesteld worden en gaven enkele deelnemers aan dat zij het in de toekomst graag anders wensden, dat zij bijvoorbeeld willen leren om over hun emoties te praten.

“Ja, dat ik daar eigenlijk wel eens stil bij stond dat dat eigenlijk de maatschappij is die druk [legt], de media, alles.. die u zaken opdringt. Onbewust is dat hé... Daarvoor had ik daar nog nooit bij stil gestaan.”

“Mannen zijn altijd haantjes de voorste en naar vrouwen toe...seksualiteit en grenzen. Ik heb geleerd wat intimiderend kan zijn. Ook omgaan met spanning. Vrouwen mag je niet uitbuiten. Ik heb ook nog mijn vrouw geslagen. Nu denk je dat is verschrikkelijk. Nu ben ik natuurlijk ook helder.”

De begeleiding was dankbaar dat de deelnemers door deze sessie een verband zagen tussen gendernormen en het verbergen van emoties en zo ook hoe dit laatste niet noodzakelijk hoeft te zijn.

Daarnaast hielp het thema **geweld en agressie** drie deelnemers om **zaken uit hun verleden te begrijpen**. Zo heeft één deelnemer de sessie verlaten omdat hij voor de eerste keer inzag dat hij ooit ook slachtoffer is geweest van geweld. Dit inzicht maakte hem heel emotioneel. Een andere man deelde dat hij via de sessies inzicht kreeg in hoe het gewelddadig gedrag van zijn vader dat hij als kind thuis zag hem beïnvloed heeft om hetzelfde gedrag te stellen.

“En mijn ervaring... Ik ben heel gewelddadig opgevoed. Mijn moeder kreeg veel slaag van mijn vader en dat je dat meepakt, dat vond ik wel heel confronterend eigenlijk. En dat ik nu dezelfde fouten maken van mijn vader. Dat is confronterend hé.”

Een andere jonge man gaf aan dat de sessies hem inzicht gaven in zijn eigen rol bij agressief gedrag. Waar hij vroeger dacht dat hij toevallig in gevechten terecht kwam, beseftte hij door de sessies dat hij deze situaties ook deels zelf veroorzaakte. De man gaf aan dat hij dit in de toekomst verder wou proberen begrijpen.

“Ik heb heel veel gevochten in mijn leven maar ik denk altijd dat ik dat niet zoek. Ik zoek ook geen problemen en ik vind van mezelf dat ik redelijk gemakkelijk ben in omgaan. Ik ben helemaal geen kwaad of agressief persoon maar toch om één of andere reden geraak ik toch altijd in een gevecht terecht. En soms lijkt het echt zo alsof de problemen mij opzoeken. Maar ja, toen hebben we daar over gesproken en zo en bijvoorbeeld T (één van de begeleiders) die heeft in zijn hele leven nog nooit gevochten. En ik vind dat dus super raar. Allee, hoe kan dat? Je moet dat toch ooit één keer in uw leven hebben meegemaakt? En toen hebben we daarover gepraat en... het zou te toevallig zijn dat dat bij mij... Onbewust zal ik dat ergens dan toch opzoeken. En ik had daar nog nooit zo over nagedacht, waarom ik altijd in die situaties terecht kom. Ik wil het goed doen in mijn leven en ik wil niet meer van die dingen meemaken en doen en niet terugkomen naar de gevangenis. Ja, dat heeft me wel tot nadenken gezet maar ik heb er wel nog altijd niet echt een antwoord op hoe dat nu eigenlijk zou komen.”

De sessie omtrent **netwerk** bleek voor vele deelnemers een emotioneel geladen thema te zijn waar meerdere deelnemers tot inzicht kwamen dat ze nog weinig mensen hebben die hen steunen. De mannen die toch nog mensen rondom zich hebben, gaven aan dat zij dit – o.a. na de getuigenissen van de medegegedefineerden - extra waardeerden.

“Doordat ik andere mensen hun verhaal hoorde, sommige mensen die niemand meer hebben, ben ik heel dankbaar en apprecieer ik dat heel fel dat ik dat wel nog heb. Dat is nu duidelijker geworden....dat het nog erger kan. Moest ik niemand achter mij staan hebben dan zou het nog 100 keer moeilijker zijn om hier te zitten. Dat heb ik hier dan uit geleerd. Ja, ik was al dankbaar voor mijn familie he... Maar dat ik niet mag vergeten hoe goed dat ik het heb, op dat gebied dan... Ik heb zo een paar dingen gezegd, zo dat ik soms te weinig bel en de anderen zeggen: je moet naar je moeder en vader bellen en je moet zeggen dat je ze graag ziet.”

“Bij mij was de oefening van het voetbalveld iets heel moois omdat ik zag wie er altijd is voor mij, wie mij steunt. Door de oefening met het voetbalveld heb ik geleerd dat ik slechts materiële zaken kwijt ben en dat ik veel steun heb van mijn familie. Ik heb gezien wie er altijd is voor mij. Ook besepte ik dat ik vooruit wil.”

Daarbij gaven enkele mannen ook aan dat het beseffen van wie hen steunt ook belangrijk is voor de toekomst. Het zou hen helpen om niet terug te keren naar vrienden in het criminele milieu maar om steun te zoeken bij wie hen kan helpen om een ander leven op te bouwen.

“Zorg en netwerk... Ik heb eens stilgestaan bij wie er in mijn leven is en wie er altijd is geweest. We hadden zo een voetbalpleintje gedaan, de keeper, de verdediging... Er stonden daar eigenlijk niet veel kameraden bij. Onbewust wist ik dat al dat ik op niet veel mensen kan rekenen in mijn vriendenkring. Die zitten bijna allemaal in het criminele milieu. Daar moet je niet zijn hé. Op terugvallen kun je ook nooit doen hé. Want dan kom je terug in hetzelfde circuit hé.”

Interviewer: En waarom was dat dan belangrijk voor jou om dit te zien?

“Om er eens goed bij stil te staan. Dat is belangrijk voor de toekomst. Ik wist het wel hé maar omdat dan ook nog eens op een papier te schrijven... voor jonge mensen is dat belangrijk. Dat het ook eens goed kan zijn om daar bij stil te staan... ah ja, die mensen: moeder, vader, nicht... Ik denk wel dat dat heel goed is.”

3.3.3 Zelfvertrouwen

Enkele deelnemers gaven aan dat deelnemen aan project M ook goed was voor hun zelfvertrouwen. Verschillende elementen werden aangehaald die daartoe hebben bijgedragen.

Eenzijds was er het **respect en de waardering** die zij hebben gevoeld van de **begeleiding**.

Anderzijds was er ook het **vertrouwen en de erkenning van de andere deelnemers**. Dit werd mede bewerkstelligd door de gebruikte **methodieken**. Zo werd er bij aanvang van de sessies samen een contract opgesteld met regels waaraan iedereen zich hoorde te houden tijdens de sessies (cf. sectie 3.4 bevorderende factoren). Bijvoorbeeld: de zaken die in de sessies worden besproken worden niet doorverteld. In een andere sessie werd gevraagd om positieve eigenschappen van elkaar neer te schrijven maar ook het discussiëren en het respecteren van elkaars mening werd als bevestigend ervaren.

“Ik voelde me vrij om zaken te delen en ik kreeg daar ook positieve reacties op. Ik ben me beter beginnen voelen door Project M. Ik kon daar echt mezelf zijn. Soms deden zo kleine zaken, ja dat is raar om te zeggen, maar dat was goed voor mijn zelfbeeld. Dat kreeg ik een kaartje met positieve dingen over mezelf en dan gaven we elkaar een compliment ... Gewoon de feedback die je af en toe kreeg... ja... ik heb veel gevoeld dat het ok is om mezelf te zijn en dat heeft me wel goed gedaan. Ik ben minder onzeker. Ik zeg niet dat project M wonderen heeft gedaan maar het heeft iets positiefs in mijn leven gebracht, zo ga ik het zeggen.”

3.3.4 Onderlinge emotionele steun

De deelnemers gaven aan dat ze tijdens maar ook na de sessies steun vonden bij elkaar.

“Er was iemand... Hier binnen is dat ‘nen meneer’ maar... hij begon te wenen. Wij steunen hem en hij zegt “ik schaam mij daarvoor”. Wij zeggen: “Je moet je daar niet voor schamen, het siert jou ook.” En dan zie je ook weer dat hij daar sterker van wordt. Snap je? Wij met ons zes, ge maakt uzelf sterker door u zwak te tonen in de groep daar.”

“Ik heb echt een veel betere band gekregen met die zes mensen. Ik trek veel meer met hen op.... Met twee mensen van de groep praat ik nu ook als ik problemen heb.... Drie dagen geleden heb ik echt slecht nieuws gekregen en ben ik beginnen wenen en toen is er ene gast die bij mij op project M heeft gezeten, is die bij mij langsgekomen... Toen is hij met mij komen praten en me komen steunen, hij heeft me wat advies gegeven. Dat heeft me echt wel goed gedaan. We hebben zeker een betere band.”

“Sommige mannen die deelnamen zijn nu wel wat zachter onder elkaar. Dat is ook wel gelinkt aan het vertrouwen.”

3.3.5 Zichzelf kunnen zijn en ontspannen

Alle deelnemers waardeerden de sessies ook omdat het een plaats was waar ze meer **zichzelf konden zijn**.

Alle mannen deelden dat ze in de gevangenis en in de groep niet zichzelf kunnen zijn en hun emoties niet kunnen tonen. Ze spraken over macho's, het opzetten van maskers en ego's.

“Iedereen heeft zijn gevoelens maar toont het niet. Er wordt veel weggestoken (thuisituatie, feiten, gevoelens) je wilt je niet kwetsbaar tonen tegenover anderen. Niet in een hoekje wenen. Kwetsbaar voordoen in een gevangenis is een mietje [zijn].. Dat wil je niet.”

Interviewster: Wat zou er dan gebeuren?

“Dat weet ik niet, [het] is te raar. Nochtans heeft iedereen veel problemen. Het is makkelijker om te tonen aan een vrouw in plaats van aan een man. Dat is ook in de buitenwereld zo. Op sectie wordt er eigenlijk niet meer over project M gesproken. En andere mannen weten niks over project M dus er is weinig verandering in verband met het ego nu.”

Tijdens de sessies konden de maskers worden afgezet, was er vertrouwen kon men eerlijk meningen uitwisselen. Zo groeide de waardering voor elkaar. Iedereen ervaarde dit als iets positiefs.

“Wat me bijgebleven is dat hoe een mens zichzelf kan opsluiten en hoe een mens bang kan zijn van andere mensen... Dat ze zich niet uiten zoals ze zijn, dat ze een hele andere persoon kunnen zijn dan dat ze eigenlijk werkelijk zijn... Ik heb dat beseft omdat iedereen die in de sessies zat, opener werd en met een andere manier met elkaar omging eigenlijk.”

“Als ik zo die andere mensen hoorde vertellen.. de dingen waar ik mee zat, daar zaten zij ook mee. Ze kampen met dezelfde zorgen en problemen als ik. Maar ja op sectie wordt daar niet zo over gesproken, daar wordt meer gelachen en gezeverd en wat stoer gedaan... Maar ja, dat is niet meer fijn soms. Iedereen is kweetnie hoe stoer.... (Hij lacht). Terwijl in het echt zijn ze zo niet. Hier [in de gevangenis] komt dat nog meer naar boven, iedereen heeft zo een groot ego. Ik ook hé soms.. Dan is het wel goed dat je een project hebt zoals project M waar je kan praten over thema's die tellen, fatsoenlijke gesprekken voeren.”

“Ik vond het heel interessant om met de mensen in dialoog te gaan omdat dat hier binnen in de gevangenis weinig lukt. En ook om op een beschaafde manier eens een gesprek te kunnen hebben met iemand want hierbinnen is dat snel roepen en tieren. Ook iedereen is daar massa's macho daarbinnen en in Project M was dat niet nodig hé, dan kon je eens een uurtje jezelf zijn en zeggen “kijk ik zie dat zo en zo”.”

Daarnaast gaven de mannen ook aan dat het een plek was waar ze **gezellig samen** konden zijn met een koekje en koffie en waar ze konden lachen. Het deed hen deugd om deel te nemen aan de sessies.

"Ik vond het plezant... Zo op een vrijdagavond, ik vond dat wel gezellig... Eens luisteren wat de andere mensen over dingen denken. Gewoon eens babbelen zo ja."

Enkele mannen verwezen ook naar het belang van de **yoga sessies**. Voor één van de deelnemers was yoga de hoofdreden dat hij zich had ingeschreven in project M. Een ander man deelde dat hij ook na de sessies op regelmatige basis, alleen op zijn kamer nog steeds ademhalingsoefeningen deed.

"Ik moet zeggen, ik heb altijd meegedaan aan de yoga en dat was een welgekomen pauze. Ertussen en effe pffff (ontspannende zucht). En hij (één van de begeleiders) geeft dat ook op echt zo een serieuze en leuke manier. De boom en de bergen en je wordt één met de grond en doe je ogen dicht en wij luisterden... Ik deed altijd mee en ge voelt dat ook hé. Een stomme ademhaling, een manier van zitten, een manier van staan soms. Dat ik dat niet wist hé. Ik heb nog soms dat ik op mijn bed zit en dat ik dan tegen mezelf zeg, dat ik voel dat mijn voeten... En ik heb dat daar geleerd hé, dat mijn voeten contact maken met de grond en dat dat - ja hoe dat dat komt weet ik niet-maar dat je daar rustig van wordt. Dat je daar...ik kan het moeilijk uitleggen maar het helpt."

3.3.6 Ondersteuning voor een betere toekomst

Alle deelnemers gaven aan dat de sessies **iets positief** hebben betekend voor hen en hun toekomst.

"Iets positief gebracht in mijn leven... en ik denk dat dat nog zal blijven in de toekomst. Ik heb die kaartjes opgehangen en zo.. We hebben ook een attest gekregen van deelname... Ja, ik ga dat zeker wel onthouden ze. Ik mis het nu om op vrijdag om te gaan..."

"Dingen die ik nu zie, die gaan in de toekomst wel blijven. Het zijn natuurlijk maar 11 sessies maar ik neem er super veel uit mee. En zo zullen er uit onze groep nog zijn."

Eén deelnemer twijfelde en wist nog niet zeker in welke mate de sessies in de toekomst nog belangrijk voor hem zullen zijn.

"Ik weet dat niet... Ik kan niet direct een situatie voorleggen waarin ik bepaalde dingen gebruikt heb. Ik ga eerst iets moeten tegenkomen dat met de thema's te maken heeft en dan ga ik zien hoe ik zal reageren."

Na het volgen van de sessies, namen enkele deelnemers **beslissingen in verband met de toekomst**. Meerdere mannen gaven aan dat ze in de toekomst beter zullen opletten met wie ze tijd spenderen. Eén iemand nam de belangrijke beslissing om niet terug te keren naar zijn geboortedorp maar om een nieuwe plek met nieuwe mensen op te zoeken zodat hij de verleiding van druggebruik makkelijker kan weerstaan.

"Ik ga niet meer terug naar X (het dorp waar hij eerder woonde) waar er eigenlijk verkeerde mensen lopen, die mij dan weer in die struggle laten gaan van die drugs. Dat heb ik uit die sessies gehaald. Eerst wou ik terug gaan... omdat ik daar mijn leven heb gehad. Maar eigenlijk zitten daar nog teveel herinneringen. Ik ga voor een andere plaats kiezen en daar opnieuw beginnen. Weet je wel? Omdat ik mijn familie nog heb en de mensen die mij steunen."

Een andere man heeft zich voorgenomen om minder asociaal te zijn en meer te praten over zijn emoties.

"Ik ga me nu minder afzonderen en dat ik meer mensen begin aan te spreken in vergelijking met vroeger. Vroeger was ik heel asociaal en nu begint dat toch een beetje te vorderen. Daardoor ook. Natuurlijk ben ik hier ook al een tijdje ook. Ik weet niet of het nu door de sessies komt maar het heeft misschien geholpen."

Meerdere mannen overwogen om in de toekomst professionele hulp in te schakelen. Ze voelen dat het belangrijk is om met iemand te kunnen praten en nog meer zichzelf te leren begrijpen.

Als antwoord op de vraag: "Denk je dat deze sessie heeft bijgedragen om niet opnieuw naar de gevangenis te moeten", antwoordden de deelnemers positief of met hoop. Hieronder is het antwoord van elke deelnemer op bovenstaande vraag terug te vinden:

"Dat zal afhangen van persoon tot persoon. Het is te zien hoe je je er voor open stelt en wat je er juist uithaalt. Ik denk niet dat je zomaar kan zeggen dat gaat wonderen doen. Er zullen mensen die meedoen voor de goede ogen voor PSD..."

Interviewer: Is het voor jou een hulp geweest?

"Ik hoop dat..."

"Alle beetje helpen... Een beter zelfbeeld is zeker goed. Ik weet nu dat ik geen geweld meer wil en dat ik er moet over nadenken dat ik steeds in deze situaties terecht kom en hoe ik dat kan vermijden. Ze hebben zeker een paar zaadjes geplant."

"Ik weet het niet. Ik zou het spijtig vinden mochten ze het in andere gevangnissen niet doen want ik vond dit echt een heel mooi project. Ik denk dat op die manier mensen ook veel leren over zichzelf en over omgaan met

grenzen. Niet iedereen in de gevangenis gaat ook hulp gaan zoeken bij instanties en zo en bij zo sessies wordt daar wat met gespeeld bij wijze van spreken en wordt er ook meer gekeken naar jezelf en wat je in de toekomst toch misschien kan verbeteren tegenover hoe je zelf was. En ik vind dat ze met deze sessies misschien ook wel meer zin krijgen om toch eens te praten met instanties binnen in de gevangenis wat ze normaal niet doen. Dus ik denk wel dat het een belangrijk kan zijn om het te blijven doen ja."

"Ik weet niet of je door de sessies minder in de gevangenis zal terecht komen maar ik denk wel dat het zal helpen om je kijk op de zaak te veranderen. Bij mij was dat toch zo, om.. ik zeg nu maar iets... ik had dat bij [het thema] seksualiteit en grenzen, dit is niet oké, dat is wel oké. Dat helpt sowieso. Het helpt sowieso om betere mensen te worden, om inzichten te geven. Ik denk dat dat belangrijk is. Kom je daardoor minder in de gevangenis dat weet ik niet maar het zou wel kunnen helpen denk ik, ja."

"Met dit alleen ga je er niet komen maar ik denk dat het zeker wel kan helpen. Je haalt er iets uit. Zo een dingen zijn nooit slecht."

"Als je vooruit wilt ga je daar zeker iets aan hebben."

Zowel de deelnemers, de begeleiding en het personeel geven aan dat project M slechts een eerste stap was en dat voor duurzame verankering en verandering opvolging en herhaling belangrijk zal zijn.

3.4 Kennis verzamelen over wat belemmerende en bevorderende factoren kunnen zijn voor het bereiken van de doelstellingen van de sessies.

3.4.1 Bevorderende factoren

Verschillende factoren hebben ervoor gezorgd dat de deelnemers, de begeleiding en het personeel van de gevangenis project M positief kunnen evalueren.

De begeleiding

Eerst en vooral vermeldden de deelnemers het belang van een goede begeleiding. Deze bestond uit twee mannen tewerkgesteld bij Vzw Zijn en één vrouwelijke organisatieondersteuner van Justitieel Welzijnswerk in de gevangenis van Ruselede.

Bijna alle mannen waren ervan overtuigd dat het belangrijk was om een **vrouw** in het begeleidingsteam te hebben. Volgens hen maakt dit het makkelijker om het macho gedrag los te laten en zou het ook een meerwaarde zijn om de ervaringen en het perspectief van vrouwen te kunnen betrekken in de discussies.

Als kritische noot werd toegevoegd dat natuurlijk ook de **persoonlijkheid** van de begeleiding belangrijk is. De vrouwelijke begeleidster werd nu gewaardeerd om haar openheid en vriendelijkheid. Dat de begeleidingsploeg bestond uit diverse persoonlijkheden, zorgde er volgens sommige mannen ook voor dat alle deelnemers bij één iemand aansluiting konden vinden, wat als meerwaarde werd beschouwd. Deze variatie werd ook door de begeleiding zelf als een pluspunt ervaren.

Daarnaast gaven enkele mannen ook aan dat ze de combinatie van **externen/internen** als begeleidingsteam waardeerden. Met externen praten zorgt voor een frisse wind in de gevangenis die als aangenaam wordt ervaren. Het feit dat er iemand van het eigen personeel betrokken was, gaf de kans om ook tussen de sessies iets te kunnen vragen. Niet iedereen vond dit echter noodzakelijk. De begeleiding zelf en de personeelsleden van de gevangenis beschouwden deze combinatie echter wel als een duidelijke meerwaarde. Het gaf de externe begeleiding de kans om het werken en leven in de gevangenis beter te begrijpen en de interne medewerkster kon volgens haar collega's ook makkelijk de talenten van de mannen erkennen. Het faciliteerde ook de communicatie met de andere personeelsleden en de directie van het PLC.

Zoals eerder vermeld in dit rapport (cf. sectie 3.3.3) voelden de deelnemers zich gewaardeerd door de begeleiding en was er een **wederkerig respect** van de groep naar de begeleiding.

“Je voelt ook dat begeleiding dat apprecieert [als je je inzet]. Het gevoel krijgen van hen: we zijn blij dat je er bent. Je voelt je geapprecieerd. We zijn maar gevangenen, we zijn dikwijls maar een nummer en in dit project zijn we iemand.”

Ook de directie van de gevangenis van Ruislede was zich hiervan bewust en apprecieerde de begeleiding voor hun **openheid** die dit respect kon bewerkstelligen.

“Ik heb het gevoel dat er een heel open houding was van de mensen van project M. Dat ze hier op een heel rustige manier zijn geweest waarbij ze – ook als er iets was – dat ze heel open stonden voor communicatie met gelijk wie en ik denk dat dat de enigste juiste manier is om hier voet aan de grond te krijgen want het is sowieso geen gemakkelijke context om in een gevangenis te werken. ... Ze hebben dit met een zeer voorzichtige, open en correcte houding gedaan en ze hebben ook heel snel het respect verdient van de mannen die er hebben aan deelgenomen. Ik denk dat we daar alleen maar dankbaar voor kunnen zijn dat het op die manier is kunnen gebeuren.”

Enkele deelnemers vermeldden dat dit mede veroorzaakt werd doordat de begeleiding ook zelf deelnam aan oefeningen en zich ook open en kwetsbaar durfde opstellen.

“Begeleider X vond ik ook heel goed. Die was heel open over haar leven en die deed zelf ook actief mee. Dat vond ik ook mooi... Zo kan je rapper het vertrouwen van de mensen die er aan deelnemen winnen en ik denk dat de mensen zich sneller gaan open stellen.”

Dit werd als heel belangrijk ervaren om vertrouwen te kunnen opbouwen. De begeleiding werd ook omschreven als **eerlijk en gemotiveerd** en enkele deelnemers vermeldde de **extra zorg** die ze opnamen door bijvoorbeeld een lekker koekje mee te brengen dat in de gevangenis niet beschikbaar is of een extra gesprek te voeren tijdens de pauze of tussen de sessies (interne begeleiding). Eén deelnemer gaf aan dat hij apprecieerde dat de begeleiding zich kon **inleven in hoe het leven in de gevangenis** is. De snelle acceptatie van de begeleiding door de deelnemers werd ook door de overige personeelsleden erkend.

De begeleiding zelf ervaarde het ook als een voordeel dat zij eerder al hadden samengewerkt en dat ze dezelfde visie delen in hun werk en constructief met elkaar kunnen omgaan. Bovendien zien ze het als een voordeel dat er drie begeleiders waren. Dit gaf hen de mogelijkheid om de groep mentaal maar ook fysiek te ondersteunen en om bijvoorbeeld even de groep te verlaten met een deelnemer die daar nood aan had. Doordat de sessies soms ook als emotioneel intensief werden ervaren, vond de begeleiding het een hulp dat ze na de sessies met drie hun ervaringen konden delen en konden reflecteren over wat goed was gegaan en wat beter kon.

Qua persoonlijkheid geloven zij dat hun ervaring als begeleider positief kon zijn dankzij hun levenservaring, zelfkennis, openheid, relativiseringsvermogen en mildheid. Zij geloven dat enkel authentieke, professionele mensen met een zekere maturiteit als begeleiders door de mannen zouden aanvaard worden.

De groep

Zowel de deelnemers als de begeleiding uitten heel veel dankbaarheid voor de groep. De groep **vertrouwde en respecteerde** elkaar waardoor het mogelijk was ervaringen te delen en om van elkaar te leren. Ook na de sessies gaven enkele mannen aan dat ze nog steeds **steun en advies** vinden bij elkaar.

“Dat vond ik toch heel goed van deze groep. Op het laatste voelde ik me echt vrij om heel wat dingen te vertellen. Ook minder positieve zaken die ik toch gedeeld heb en waar ik dan toch redelijk positieve feedback op gekregen heb.... Ik denk dat we echt geluk hebben gehad met de mensen die meededen.”

“Je maakt elkaar sterker door je kwetsbaar op te stellen. Ik vond dat mooi dat zo een stoere gast (één van de andere deelnemers) zijn emoties kon tonen (kon wenen). Ik leer dan: ik ben niet de enigste die het moeilijk heeft.”

Voor de aanvang van de sessies was er een conflict binnen de groep. De begeleiding waardeerde het enorm dat de mannen dit **conflict zelf hebben kunnen oplossen** door het te bespreken en naar elkaar te luisteren.

Het personeel van de gevangenis toonde waardering voor de groepsleden en hun **inzet**. Het is eerder uitzonderlijk dat niemand tijdens het verloop van het project heeft afgehaakt. Bovendien vonden ze het moedig dat deelnemers durfden aangeven dat ze even de groep wilden verlaten bij oefeningen die te intens voor hen waren om vervolgens daarna weer aan te sluiten. Ook dit is volgens hen een bewijs van het vertrouwen dat in de groep aanwezig was.

Daarnaast waren de deelnemers en de begeleiding ook tevreden met de **grootte van de groep** (bij aanvang 7, daarna 6 deelnemers) en gaven ze aan dat deze best niet veel groter was geweest. In sommige sessies werd de groep nog opgesplitst in kleinere groepjes van 2 tot 3 personen. De mannen vonden dit heel waardevol. Dit hielp hen om eerlijker en meer open te antwoorden op de vragen.

Enkele mannen en de begeleiding gaven ook aan dat ze het fijn vonden om te kunnen **lachen** met de andere groepsleden en ze apprecieerden de humor die aanwezig was.

Afspraken maken in de groep

Als bevorderende factor, vermelden vier mannen ook het belang van de duidelijke afspraken die ze samen bij aanvang van de sessies hebben opgesteld. Deze zijn:

1. Alles persoonlijk blijft hier!
2. Laat anderen uitspreken, luisteren!
3. Respect voor elkaars mening
4. We nemen actief deel.
5. Kies bewust wat je deelt.
6. Passen mag.
7. We geven elkaar tijd en ruimte.
8. Lachen mag, uitlachen niet.

De mannen verwezen naar deze regels als 'een contract'. Het feit dat iedereen, de gedetineerden en de begeleiding, deze afspraken hebben ondertekend zou hierin een rol kunnen spelen. Ze vonden het ook belangrijk dat er bij aanvang van elke sessie opnieuw werd verwezen naar dit contract. Dit hielp hen om vertrouwen te hebben in de groep en om eerlijker te zijn.

Eén deelnemer gaf ook aan dat hij zich niet 100% heeft kunnen openstellen in de sessies uit angst voor wat er zou gebeuren met het contract nadat de sessies afgelopen waren. Hij vreesde dat bij het beëindigen van de sessies, ook het contract geen waarde meer zou hebben. Er waren echter nog geen problemen geweest tot aan het moment van het interview.

Gevarieerde, visuele en participatieve methodieken

De mannen erkenden de uitgebreide voorbereiding aan de sessies en waren dankbaar voor de **variëteit in de gebruikte methodieken**. Hierdoor werd het niet saai en hadden de deelnemers niet het gevoel in een klaslokaal te zitten. Als uitzondering werd verwezen naar de sessie omtrent seksualiteit. Die hadden de mannen graag als iets dynamischer ervaren. De begeleiding evalueerde deze sessie gelijkaardig.

De begeleiding gaf aan dat het naast het gebruik van gevarieerde methodieken ook belangrijk is om **participatief en visueel te werken** en om spanning en ontspanning te combineren. Ze gaven ook aan dat het belangrijk is om te werken met casussen en om elke sessie te eindigen met een conclusie en evaluatie.

Yoga

Vijf van de zes deelnemers vermeldden expliciet dat ze dankbaar waren dat de sessies onderbroken werden door yoga oefeningen. De begeleiding zelf gaf aan dat het waarschijnlijk niet zo belangrijk is dat er specifiek yoga wordt aangeboden. Het belangrijkste is dat de deelnemers tijdens de sessies ook de kans krijgen om zich te ontspannen en even te bewegen. Eén van de begeleiders wees erop dat het belangrijk zal zijn om een methode te kiezen waarbij één van de begeleiders zich comfortabel voelt om deze aan te brengen.

Vrijblijvendheid van deelname

Eén deelnemer gaf expliciet aan dat het belangrijk is dat mensen vrijblijvend kunnen kiezen om al dan niet deel te nemen aan de sessies. Dit sluit aan bij de mogelijkheid om zich te kunnen open stellen en om vertrouwen te kunnen opbouwen in de groep (cf. paragraaf over de groep).

Niettegenstaande gaf één deelnemer aan dat hij anderen beïnvloed heeft om deel te nemen aan de sessies met zijn eigen enthousiasme en door hen te overtuigen dat ze niks te verliezen hadden met hun deelname.

Moment in de week

Sommige deelnemers gaven aan dat ze het heel leuk vonden dat de sessies doorgingen op vrijdagavond. Ze vonden dit een leuke start van het weekend. Anderen zeiden dat het moment op zich niet zo belangrijk was.

Omkadering van project M in de gehele gevangenis

Met de omkadering van project M in de gevangenis verwijzen we naar verschillende aspecten die we in deze paragraaf verder zullen uitwerken: de werkrelatie tussen de begeleiding en het personeel van de gevangenis van Ruislede, de manier waarop project M past binnen het beleid en de visie van de gevangenis en de al dan niet betrokkenheid van andere personeelsleden bij project M.

De **werkrelatie tussen de begeleiding van project M en de personeelsleden** van de gevangenis van Ruislede, werd door beide partijen als heel positief ervaren. Het

personeel drukte waardering uit voor het feit dat zij van bij de start nauw betrokken werden bij het project en ook hun bezorgdheden konden delen. De begeleiding vroeg input om project M zo goed mogelijk te laten aansluiten bij de werking van de gevangenis. Zo werd de belangrijkste inhoud besproken maar ook de manier waarop met moeilijker situaties kon worden omgegaan. De directie besliste bijvoorbeeld dat gekende zedendelinquenten niet mochten deelnemen aan de sessies om de veiligheid in de groep te bevorderen. Beide partijen gaven ook aan dat dergelijk overleg, met een vlotte en open communicatie heeft bijgedragen tot een positieve ervaring met project M in de gevangenis van Ruiselede. Het feit dat hulpverleners op de hoogte zijn van de inhoud van het project is een meerwaarde aangezien er zo ook een link kan gelegd worden met individuele sessies. Bovendien zou ook informele communicatie tussen personeelsleden onderling er voor gezorgd hebben dat project M optimaal kon verlopen. Deze betrokkenheid van de personeelsleden bij het project wordt als noodzakelijk beschouwd en zou kunnen bijdragen aan de continuïteit van het project nadat project M is afgelopen in het PLC.

Volgens het personeel van het PLC paste project M ook perfect in de **visie en het beleid van de gevangenis**. In het PLC wordt getracht om herstelgericht te werken en heerst een leerklimaat. Dit betekent dat men hoopt dat de mannen beter uit de gevangenis komen in vergelijking met hoe ze binnen zijn gestapt. Het zorgt ervoor dat alle personeelsleden van de gevangenis initiatieven zoals project M ten volle steunen. Project M werd niet als minder belangrijk beschouwd in vergelijking met het vaste aanbod van activiteiten.

Daarnaast vermeldde het personeel dat de manier van leven in de gevangenis een meerwaarde zou kunnen geweest zijn voor het positieve groepsgevoel en het vertrouwen tijdens project M. Zo zijn de mannen het gewoon om **in groep te leven** en weten ze dat conflicten niet lang kunnen door zinderen aangezien elkaar vermijden in de gevangenis van Ruiselede geen optie is. Eén van de personeelsleden dacht dat project M in andere gevangenissen meer tijd zal moeten uittrekken om bij aanvang een groepsgevoel te creëren aangezien de gedetineerden daar meer geïsoleerd leven in hun cellen.

De **betrokkenheid van meerdere personeelsleden in het project** – als begeleidster of als adviseur tijdens momenten van overleg – werd door iedereen als positief ervaren. Enkele personeelsleden en deelnemers gaven aan dat het een meerwaarde zou kunnen zijn om nog meer personeelsleden te betrekken bij project M. Meer tips hieromtrent zijn beschreven in sectie 3.4.2.

3.4.2 Belemmerende factoren en tips

Organisatie

Alle deelnemers en ook de begeleiding gaven aan dat ze het **programma te kort** vonden. Ze hadden graag meer tijd gehad om de thema's te bespreken. Nu waren enkele deelnemers van mening dat sommige gesprekken en thema's werden afgebroken voordat ze volledig waren afgerond. Als oplossing werden twee mogelijkheden vermeld: het programma zou meer weken in beslag kunnen nemen of

de sessies zouden langer mogen duren. Het eerste alternatief zou niet alleen volgens de deelnemers, maar ook volgens de begeleiding en de personeelsleden van de gevangenis van Ruiselede noodzakelijk zijn om een duurzame verandering bij de mannen te kunnen verwezenlijken.

Om duurzame verankering te bekomen, verwijzen ze ook naar de nood om **meerdere personeelsleden bij project M** te betrekken. Project M wou graag samen werken met penitentiaire beambten maar wegens personeelstekort bleek dit praktisch niet haalbaar. Volgens het bevroegde personeel zou het betrekken van meer personeelsleden er nochtans kunnen voor zorgen dat de inhoud van het project levendiger wordt gehouden en dat zo ook de impact van het project verhoogt. Enkele gedetineerden gaven aan dat het waardevol zou kunnen zijn om individuele opvolg sessies te organiseren voor die zaken die te gevoelig zijn om in groep te behandelen of om mannen op sectie ook wat privacy te geven voor een privé gesprek.

“Ik heb dat (extra ondersteuning van andere personeelsleden) niet als een gebrek gezien... Dat zou wel goed kunnen zijn maar ik heb er zelf niet bij stil gestaan... Het is juist de sessie en het stopt hé. Zou dat beter omkaderd worden? Ik denk dat wel. En zou je er dan nog neiger bij stilstaan? Ik denk dat wel. Als je nog eens individueel kan praten, dan ga je misschien wel dieper gaan, dat denk ik wel. Maar nu was het gedaan en het stopte. Er was niemand die zei: “He (naam)”. Zoals PSD of iemand... Dan zou misschien wel interessant kunnen zijn.”

“Het zou een goed idee zijn om achteraf nog individueel gesprek te hebben. Want je kan ook niet alles zomaar delen in de groep. Dat je wat kans krijgt voor verwerking. En echt vertrouwen.”

“Ik denk, maar dat is misschien onmogelijk, mocht er constant iemand van de praat sessies in de buurt zijn dat, als er iemand met iets zit ofzo, dat die dan kan ondersteund worden. ... We wonen hier allemaal met een hoop op elkaar. ... Ik heb hier wel personen die ik vertrouw en waar ik een gesprek kan met hebben maar er zitten er altijd rondom u die uw gesprek kunnen meevolgen. Ik denk dat dat dan wel een beetje moeilijk is dan.... Een soort van privacy mogelijkheid [om te kunnen praten op sectie].”

“Als je met weinig (beambten) veel moet kunnen doen, dan is dat lastig. ... Ik denk dat het niet altijd makkelijk is om beambte te zijn in een open regime en zeker niet als je met weinig bent om het te doen. Wat bedoel ik daarmee? Dat ik dit zo een mooi project vind en dat ik het zou tof vinden mochten we een aantal verbindingsbeambten hebben - zoals we verbindingsgedetineerden hebben - die we zouden kunnen blijven meepakken. Bijvoorbeeld als het zomerreces is, dan zouden zij het project levendig kunnen houden en we starten weer op na de vakantie. Zoiets zou een meerwaarde er bovenop kunnen zijn.... Dus dat er beambten zijn die meer betrokken zijn bij het project.”(personeelslid gevangenis Ruiselede)

Eén van de deelnemers stelde voor **om de deelnemers goed te screenen** voor de aanvang van de sessies. Hij gaf aan dat één iemand die niet te vertrouwen is, de sessies voor alle anderen zou kunnen bederven. Als tip gaf hij mee om voorwaarden tot deelname in te voeren zoals de verplichting om elke week aanwezig te zijn (zoals ook nu het geval was) en ook de bereidheid om taken te maken tussen de sessies. Volgens de deelnemer zou de begeleiding op deze manier mannen kunnen selecteren die de sessies op een constructieve manier willen gebruiken voor de toekomst.

“Succes hangt af van de mensen die meedoen. Eén verkeerde persoon erbij en ik zou dichtklappen. Het werkt pas als je je goed in je vel voelt. Er mag dan heel veel voorbereiding zijn maar er is één rotte appel, dan werkt het niet meer. Pas als er geen kaf bij zit, dan krijg je vertrouwen en zal je je open stellen.”

Door de huidige organisatie van project M in de gevangenis van Ruislede hebben de **gedetineerden die niet deelnamen aan de sessies** er ook geen voordeel aan gehad. Mocht dit toch kunnen, dan zou dit volgens de begeleiding een meerwaarde kunnen zijn voor het project. In de toekomst zouden zij graag een avond organiseren voor de hele groep rond het thema mannelijkheid. Dit zou enerzijds alle gedetineerden de kans geven om de begeleiders te ontmoeten en anderzijds als 'teaser' kunnen dienen om aan project M deel te nemen. Eén van de deelnemers stelde dit ook voor. Enkele anderen gaven aan dat de interesse in de grote groep groeide doordat de deelnemers elke week enthousiast naar de sessies gingen en terugkeerden.

Als tip in verband met de begeleiding, stelt het huidige begeleidingsteam voor om in andere gevangenissen met een **meer divers team** te werken. Begeleiders met uiteenlopende culturele achtergronden en ervaringen (zoals migratie) zouden ervoor kunnen zorgen dat ook een meer gevarieerde groep aan gedetineerden zich aangesproken voelt om deel te nemen aan de sessies.

Inhoud

Eén deelnemer stelde voor om wat **vrijheid te laten in de keuze van de thema's** en om de mannen ook zelf thema's te laten naar voren schuiven. Hij en de begeleiding denken dat het interessant zou kunnen zijn om bij aanvang aan de deelnemers te vragen in welke thema's er meest interesse is.

Het is duidelijk dat de deelnemers op basis van hun **eigen ervaringen, noden en interesses** een voorkeur hebben voor bepaalde thema's.

“Ik ben zelf een heel rustige jongen dus soms is het moeilijk om je in te leven in bepaalde thema's zoals kwaadheid en agressie. ... Relaties en seksualiteit, daar zou ik wel graag dieper op ingegaan zijn omdat ik zelf een heel jaloerse vriendin had. ... Ik heb dat in de laatste sessie ook gezegd dat ik graag meer informatie zou gekregen hebben over hoe je moet omgaan met een partner die jaloers is... Dat vind ik een heel sterk thema en ik denk dat anderen ook niet goed wisten hoe ze daar moesten mee omgaan....”

In verband met **enkele bestaande thema's** hebben zowel de deelnemers als de begeleiding enkele suggesties voor verbetering. **Seksualiteit** was het enige thema waarvan sommige mannen zeiden dat het wat overbodig was. Sommige mannen vonden zich hier te oud voor. In het algemeen was de feedback van de deelnemers en de begeleiding dat dit thema iets minder schools mocht aangebracht worden. Tijdens de volgende sessies van project M, wil de begeleiding dit thema ook beter laten inpassen in de context van detentie. Het thema **relaties** zal aangepast worden zodat praktische handvaten voor relaties kunnen aangeboden worden. De begeleiding geeft ook aan dat ze de sessies omtrent **emoties** en **'de window of tolerance'** verder wil uitwerken met professionals zodat deze nog beter aansluiten bij de realiteit en de noden van de gedetineerden.

Daarnaast waren er verschillende **thema's** die sommige mannen graag zouden willen **toevoegen** aan de sessies zoals: **'het leven in gevangenis'** en hoe dat een wereldbeeld kan beïnvloeden, geloof en drugs.

"Ik zou iets meer doen rond het thema gevangenis zelf... Mensen die lang in de gevangenis hebben gezeten, die hebben een heel andere manier van denken of wereldbeeld. Dus ja, misschien over wat dat doet met een persoon. Wat dat met je doet als je naar buiten gaat ook. Want het is geen gezonde omgeving die gevangenis.... Niet voor hoe een mens denkt, hoe een mens reageert en naar de dingen kijkt."

"Een sessie over geloof, iedereen zijn overtuiging horen en bespreken in wat geloof je. Wat zijn jouw wereld en levensvisie? Dat intrigeert me en dat steunt mij."

De begeleiding heeft bedenkingen om een sessie omtrent **'geloof'** op te nemen in project M. Zij denken dat het belangrijk kan zijn om te werken rond waarden en levensvisies maar zien ook een mogelijke valkuil voor mochten enkele deelnemers uitgesproken gelovig zijn. Zij vrezen dat bepaalde discussies de verbinding tussen de deelnemers zou kunnen belemmeren.

Hoewel de begeleiding wist dat het thema **'drugs'** heel belangrijk is voor de deelnemers, hebben zij er toch bewust voor gekozen om er in project M geen aparte sessie rond op te bouwen. Dit werd beslist aangezien alle deelnemers van project M ook betrokken zijn of waren in het B.leave programma dat wordt aangeboden in het PLC van Ruislede. Het B.leave programma duurt acht maanden en heeft als doel om gedetineerden die veroordeeld zijn voor drugsfeiten en die problemen hebben met middelenmisbruik of -afhankelijkheid, te leren leven zonder drugs. De begeleiding van project M bracht het gebruik van drugs wel aan bod in de andere thema's. Dat het belangrijk is om rond druggebruik te werken werd ook aangegeven door de deelnemers.

"Het enigste dat ik gezegd heb over de thema's, die een beetje ontbrak was eigenlijk – ik was zelf ook een druggebruiker – was drugs, omdat drugs nog altijd alles in een andere context plaatst.... Als je onder invloed bent, ben je een ander persoon. Je gaat anders om met agressie en seksualiteit, je gaat anders

om met grenzen. Na een tijdje vervagen grenzen. Daardoor ben ik ook in de gevangenis gekomen. Dat vond ik dat ze er nog mogen bij pakken."

Methodiek

Om **reclame te maken voor project M** werd een informatiesessie georganiseerd voor de hele groep waarin het programma werd uitgelegd. Daarnaast werden ook affiches omhoog gehangen. (Zie bijlage 1) Meerdere mannen vonden de informatiesessie interessant. Bijna iedereen had echter suggesties voor de affiche die volgens de deelnemers veel mannen heeft afgeschrikt.

"Op de affiche "Wat voor man zou je willen zijn?", dat zou ik eraf doen. Ik denk dat dat veel mensen afschrikt. Ik denk dat veel mensen denken: Ik ben toch een man."

"Project M was ok maar , "wat voor man zou je man willen zijn" [was] niet [oké]. We gaan even praten over mannen... dat kan voor sommige mannen een drempel zijn."

"Project M mag erop staan met enkele thema's erbij... Maar opletten met zeggen: "we gaan het hebben over emoties – hoe voel je jezelf?" Maar hoe kun je jezelf voelen in een gevangenis?"

Het doel van het gebruik van een **dagboek** werd volgens de begeleiding niet duidelijk genoeg uitgelegd. Misschien komt het ook daardoor dat slechts twee mannen het vermeldden in hun interview en één deelnemer expliciet aangaf dat hij het gebruikte. Het is aan te raden dat de begeleiding hier duidelijkheid rond schept. De deelnemer die het dagboek gebruikte stelde ook voor om in volgende rondes van project M extra **taken (huiswerk)** mee te geven aan de mannen. Volgens hem zal het project zo mannen aantrekken die echt aan de slag willen gaan met de thema's die aan bod komen.

"Ik zou het leuk vinden mocht er een opdrachtje worden gegeven. Denk ne keer na, de volgende keer gaat het over dat gaan, waar denk je dan direct aan? Een paar woorden of zoiets. En dat we dan onzen dingen pakken (dagboek) en dat we dan die woorden opgeschreven hebben. Misschien als voorbereiding is dat niet makkelijk. Maar misschien worden er dan woorden opgeschreven dat zonder (de begeleiding) dan de volgende keer kunnen meenemen in de voorbereiding... Nu werd er voor ons gemak geen opdrachten gegeven maar ik persoonlijk vind dat wel leuk omdat ik dan voel dat ik moet nadenken."

Als methodiek om je **netwerk in kaart te brengen**, werd gevraagd om een voetbalploeg te tekenen. Dit betekent dat er plaats is voor veel spelers. Aangezien sommige mannen bijna geen netwerk meer hebben, werd dit als een moeilijke oefening gezien. Om deze reden, suggereren meerdere deelnemers en de

begeleiding om deze sessie anders aan te pakken zodat het minder confronterend kan zijn voor die mensen die bijna geen ondersteuning meer hebben.

"Bij families, dat was zo gedaan van teken je eigen voetbalploeg, je supporters en zo en je keeper en je trainer. Bij mij was dat oké maar ik zag bij veel mensen die niet veel meer mensen hadden in hun leven... Dat is super erg hé. Eén is zelfs weg gegaan omdat de sessie te confronterend was voor hem. In de gevangenis zijn er veel mensen die niemand meer hebben. Het is goed om daarover te babbelen maar die [oefening] met de voetbalploeg en dat je daar dan direct veel mensen moet gaan opzetten. En ja, als je al éne kan zetten dan is dat al nice. Misschien [kunnen ze dit de volgende keer] op een andere manier [aanpakken]."

De begeleiding zelf zou er de volgende keer ook zeker voor willen zorgen dat dit thema voldoende ingeleid wordt en dat het ook beter wordt aangepast aan de context van het leven in de gevangenis. Bijvoorbeeld: Wat kunnen de mannen vanuit de gevangenis nog betekenen voor hun netwerk?

Persoonlijk

Enkele mannen geven aan dat persoonlijke eigenschappen of emoties hun deelname aan het project hebben belemmerd zoals: schaamte, confronterende emoties of gebrek aan vertrouwen doordat er geen zekerheid is of het contract zal blijven bestaan nadat de sessies zijn afgelopen.

"Ik heb bepaalde dingen gedaan... Je kan je niet volledig blootgeven uit schaamte maar het heeft me wel goed gedaan om er bij stil te staan."

"Niet moeilijk maar confronterend[e thema's]: kwaadheid en agressie, seksualiteit en grenzen, omgaan met spanning, mannelijkheidmaar dat was niet zo confronterend, omgaan met spanningen en zelfzorg, geweld. Zo een beetje van die dingen. De dingen waar het bij mezelf uit de hand is gelopen... Ik zit voor geweld in de gevangenis hé."

4. CONCLUSIE

We kunnen besluiten dat project M een **meerwaarde** was voor alle mensen die erbij betrokken waren. In de eerste plaats voor de **mannen die deelnamen** aan de sessies. Zij hebben niet enkel nieuwe zaken en inzichten geleerd maar kregen ook meer vertrouwen in zichzelf en anderen, ontvingen advies en steun, genoten van het feit om zichzelf te kunnen zijn in groep en voelden zich gesterkt voor de toekomst. Waar dit bij sommigen 'een zaadje was dat geplant werd', leidde dit bij anderen tot belangrijke levensbeslissingen zoals het kiezen van een nieuwe woonplaats na de vrijlating uit de gevangenis. Het project beoogde niet tot grote gedragsveranderingen te komen en dit is ook niet het geval. Niettemin, werd tijdens de individuele interviews duidelijk dat de meeste deelnemers reeds kleine gedragsveranderingen hebben doorgevoerd. Bijvoorbeeld: het anders reageren op een discussie met de partner, het steun zoeken bij en steun geven aan medegegedefineerden en meer contact zoeken met anderen in de gevangenis. Ook het regelmatig beoefenen van de ademhalingsoefeningen uit de yoga sessies werd genoemd. De deelnemers die reeds voor de aanvang van de sessies de beslissing maakten om een positievere toekomst tegemoet te gaan, lijken door de sessies gesterkt. Ze begrijpen meer, hebben tips ontvangen en zien pistes voor verandering in de toekomst.

Project M was een positieve ervaring omwille van verschillende **succesfactoren** zoals: de professionele, open en respectvolle begeleiding, de groep waarin vertrouwen en steun mogelijk was, de duidelijke afspraken die gemaakt werden, de op maat ontwikkelde methodieken, de yoga sessies, de vrijblijvendheid om deel te nemen op vrijdagavond en de professionele en constructieve omkadering van project M in het penitentiair landbouwcentrum in Ruselede.

Er waren echter ook **belemmerende factoren** zoals het tekort aan tijd en thema's en methodieken die nog beter op punt kunnen worden gesteld. Dit waren leerpunten in dit pilootproject die de begeleiding zal meenemen opdat project M in de toekomst nog beter zal aansluiten bij de noden van de gedefineerden in Vlaamse en Brusselse gevangenissen. Daarnaast kan op basis van dit pilootproject ook een duidelijk profiel worden meegegeven voor begeleiders die een grote kans hebben om project M te doen slagen in andere gevangenissen.

Hoewel iedereen overtuigd is van de meerwaarde van project M, delen de begeleiding, de deelnemers en het personeel van de gevangenis ook de mening dat voor een duurzame verankering en verandering, **opvolging en herhaling** belangrijk zijn. Om de thema's van project M niet te laten wegglijden, zal het belangrijk zijn om langere programma's uit te werken of om meer personeel te betrekken in de gevangenis zodat zij voor continuïteit kunnen zorgen. Hoe dit per gevangenis concreet vorm kan krijgen, zal op maat moeten worden uitgewerkt.

Daarnaast blijft de **vraag** hoe **zedendelinquenten in project M** - dat vertrouwen en veiligheid vraagt - betrokken kunnen worden. Kunnen in andere, grotere gevangenissen zedenfeiten geheim blijven? Het is iets dat nog besproken moet worden. Zo ook de vraag hoe de invloed van project M **boven de selecte groep van deelnemers kan uitstijgen** zonder dat vertrouwensrelaties geschonden worden.

Kunnen groepssessies als voorbeeld worden aangeboden? Kan de betrokkenheid van meer personeel uit de gevangenis ervoor zorgen dat de thema's aan bod komen en blijven leven tijdens het dagdagelijkse leven in de gevangenis? Het zijn mogelijke pistes die onderzocht kunnen worden en ook waardevol zijn aangezien project M mannen lijkt te helpen om hun 'macho masker' af te zetten en om meer zichzelf te zijn. Project M lijkt gedetineerden te ondersteunen in een veranderingsproces dat zou kunnen bijdragen aan een kwaliteitsvolle toekomst buiten de gevangenis .

5. BIJLAGE

5.1 Affiche project M

*Wie en wat is belangrijk voor jou?
Hoe zie je jouw toekomst?
Waar zit jij soms mee, maar praat je niet over?
Wat voor man wil jij zijn?*

PROJECT

M

11 gespreksavonden
over mannelijkheid, relaties, geweld,
emoties, discriminatie en veel meer

10/9 - 17/9 - 24/9 - 1/10 - 8/10 - 15/10 - 22/10 - 29/10 - 5/11 - 12/11 - 19/11

Infomoment op sectie op 27/8

5.2 Leidraad semi-gestructureerde interviews

- Toon thema's. Wat vond je in het **algemeen van de sessies** en de verschillende thema's?
 - Waren er bepaalde sessies en thema's die meer voor jou betekenden dan andere? Waarom (niet)?
 - Waren er nog andere zaken die je belangrijk vond aan de sessies, naast het leren van nieuwe dingen? (samen zijn, in vertrouwen kunnen praten, etc?)
- Als je naar de lijst van de thema's kijkt, heb je het gevoel dat je **iets nieuws geleerd** hebt tijdens deze sessies?
 - Zijn er bepaalde inzichten die je kreeg tijdens de sessies? Click gehad?
 - Zijn er bepaalde veranderingen die je merkt bij jezelf?
- Je zei eerder dat je in bepaalde sessies dingen hebt geleerd. **Wat heeft er volgens jou voor gezorgd dat je iets kon leren in bepaalde sessies?** Wat zorgde ervoor dat het werkte voor jou? Bijvoorbeeld: was het de keuze van een bepaald onderwerp, of het type oefeningen die gebruikt werden, of de begeleiding, het tijdstip, de samenstelling van de groep? Denk je nog aan andere zaken?
 - Begeleiding
 - Was het belangrijk dat de begeleiding bestond uit externen en internen?
 - Was het belangrijk dat er een vrouwelijke begeleidster was?
 - Was het belangrijk dat de begeleiders met drie waren?
 - Samenstelling groep – aantal?
 - Type oefeningen – veel variatie / gebruik van conclusies / visueel werken?
- Denk je dat deze sessies jou ook nog zullen helpen in de **toekomst?**
 - Waarom (niet)?
 - Zijn er bepaalde zaken die je zouden kunnen helpen zodat je deze nieuwe zaken ook in de toekomst zou kunnen blijven toepassen?
 - Heb je het gevoel dat deze sessies jou geholpen hebben en je kans om opnieuw naar de gevangenis te moeten hebben verkleind?
- Anderzijds, zijn er waarschijnlijk **ook sessies waar je minder aan hebt gehad**. Heb je een idee hoe dat komt? Je mag opnieuw aan verschillende aspecten denken zoals het type onderwerp, het type oefening, de begeleiding, de groep, etc.

- Heb je nog **tips om de sessies in andere gevangenissen in de toekomst te verbeteren**? Zijn er bepaalde zaken die we moeten toevoegen, of veranderen?
 - Zijn er bepaalde zaken van de sessies zelf die we kunnen verbeteren? (de inhoud, de manier waarop ze gebracht worden of ontbrekende sessies)
 - Kunnen we de omkadering van de sessies in de gevangenis nog beter aanpassen?
- Justitie wil graag weten wat **het profiel is van de mensen** die gekozen hebben om deel te nemen aan deze sessies.
 - Waarom heb jij meegedaan aan de sessies? Wat maakt jou anders in vergelijking met de andere mannen die niet wensten deel te nemen aan de workshops?
 - Vind je het ok als we opvragen om welke feiten jij veroordeeld bent tot een gevangenisstraf? We zullen de resultaten niet aan de profielen linken, anonimiteit blijft verzekerd.

5.3 Leidraad focusgroepgesprek met personeel

- Heb je een idee waarom deze mannen hebben deelgenomen aan deze sessies en de anderen niet?
- Hebben de deelnemers met jullie gesproken over hun deelname aan de sessies? Waarover werd er gesproken?
 - Inhoudelijk
 - Procesmatig (soort begeleiding, samenstelling groep, gebruikte methodieken, etc.)
- Lijst thema's en doelstellingen - Merken jullie verandering bij de deelnemers:
 - In hun denken over deze thema's?
 - In hun gedrag (t.o.v. zichzelf & t.o.v. anderen)?
 - In hun zelfkennis en inzicht in wat voor hen belangrijk is?

Waarvan merk je dit?

- Hebben jullie het gevoel dat de deelnemers in het algemeen tevreden waren over de sessies en hun deelname? Waren bepaalde sessies belangrijker dan andere?
- Terugdenkend aan de thema's en de doelstellingen... Hebben jullie, op basis van wat jullie hebben gehoord en gezien,
 - tips over hoe de workshops in het landbouwcentrum in Ruiselede kunnen aangepast worden om (nog) beter te kunnen bijdragen aan deze doelstellingen? Denk daarbij aan de sessie (inhoud, methodiek, begeleiding) maar bijv. ook betrokkenheid van personeel en directie.
 - tips over hoe de werking in het landbouwcentrum in Ruiselede kunnen aangepast worden om (nog) beter te kunnen bijdragen aan deze doelstellingen?

5.4 Logboek begeleiders

Datum en tijdstip :

Workshop(s) die aan bod kwamen :

Aantal deelnemers :

Begeleiders:

De persoon die het verloop van de workshops heeft geobserveerd	
De persoon die de reacties van de deelnemers heeft geobserveerd	
De persoon die de groepsdynamiek heeft geobserveerd	

ONTWIKKELING VAN WORKSHOP

Hoe werd tijdens de ontwikkeling van deze sessie rekening gehouden met de specifieke kenmerken en noden van de deelnemers?

Wat zijn de doelstellingen van deze sessie? Hoe werden de doelstellingen van deze sessie bepaald?

VERLOOP

Omschrijf bondig het verloop van de workshop(s) – gaande van welkomst tot afsluiting. Heb je de indruk dat door dit verloop de doelstelling van de sessie is bereikt? Waarom (niet)?

Waren er afwijkingen van het oorspronkelijke programma? Hoe komt dit? Wat waren de afwijkingen en heb je de indruk dat dit een meerwaarde was voor het proces?

Heb je de indruk dat de gebruikte methodieken het meest gepast waren voor het aanbrenge van de nieuwe kennis, attitudes en vaardigheden?

Wat viel er mij op tijdens de workshop(s)?

Heb je nog andere suggesties die zouden kunnen bijdragen om een vlotter verloop van de workshop te verkrijgen? Bijvoorbeeld: indeling workshop, lengte van de oefeningen, locatie, tijdstip dat WS wordt gegeven, begeleiding, samenstelling groep, etc.

REACTIES VAN DEELNEMERS

Hoe reageerden de deelnemers op de onderwerpen die aan bod kwamen?

Welke onderdelen waren moeilijk te begrijpen? Heb je een idee hoe dat komt? (bijv. moeilijkheidsgraad uitleg, andere methodiek, niet voldoende tijd, etc.?)

Wat werkte er (niet)? Voor wie werkte dit (niet)? Waarom (niet)? Heb je suggesties om dit anders aan te pakken?

GROEPSDYNAMIEK

Was er voldoende veiligheid in de groep? Waaraan heb je dit gemerkt? Wat heeft bijgedragen aan deze (on)veiligheid?

Hoe verliep de interactie tussen de deelnemers en de verschillende begeleiders? Hoe verliep de interactie tussen de deelnemers onderling? Zijn er bepaalde mensen die actiever waren dan anderen? Heb je suggesties zodat de interactie beter zou kunnen verlopen?

Voelde iedereen zich betrokken? Hoe kan ervoor gezorgd worden dat sommigen zich meer betrokken voelen?

ERVARINGEN VAN DE BEGELEIDER

Hoe voelde ik mij?

Waar was ik tevreden over?

Waar maak ik me nog zorgen over? Waar voel ik werkpunten bij mezelf, het team of bij de methodiek en inhoud van deze sessie?

In het algemeen, hoe tevreden ben ik zelf over deze workshop(s)? Hoe komt dit?

Wat zou ik kunnen doen om de workshops te verbeteren? Hadden de deelnemers suggesties om de workshops beter te laten verlopen?

Wat zou mij kunnen helpen en/of ondersteunen om de workshop te verbeteren?